

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

щодо застосування статей 16, 105, 110, 112 Цивільного кодексу України

I.

Цей науковий висновок підготовлений на підставі частини 7 статті 303 Господарського процесуального кодексу України, ст. 47 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», пунктів 1.2, 2.8, 3.2, 3.3 Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді за зверненням судді Великої Палати Верховного Суду К.М. Пількова від 07.07.2022 № 209/0/26-22 у справі № 911/3135/20 щодо викладених у зверненні питань:

1. Чи може податковий орган (центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, його територіальні органи) виконувати функції ліквідаційної комісії юридичної особи, припиненої судовим рішенням за його позовом (бути ліквідатором юридичної особи у розумінні пункту 3 частини першої та частини другої статті 110 Цивільного кодексу України у разі, якщо звернувся до суду з позовом в порядку підпункту 20.1.37 пункту 20.1 статті 20 Податкового кодексу України)? Якщо так, то за яких умов? Чи може такий орган самостійно сформувавши склад ліквідаційної комісії та/або виконувати функції ліквідатора за відсутності в судовому рішенні, яким задоволено його позов про припинення юридичної особи, вказівки про призначення цього органу ліквідатором та/або відомостей про персональний склад ліквідаційної комісії?

2. Чи є ефективним для поновлення майнового права/інтересу кредитора, якого внаслідок порушення процедури ліквідації (припинення) боржника було позбавлено можливості заявити до нього грошові вимоги, спосіб захисту шляхом подання позову про скасування («відміну» у термінології закону) державної реєстрації припинення боржника? Якщо так, то до кого має звертатись кредитор з таким позовом (реєстратора, боржника, конкретних осіб, які входили до складу ліквідаційної комісії боржника, органу державної влади, за позовом якого суд ухвалив рішення про припинення боржника)?

3. У разі негативної відповіді на питання 2 у який спосіб кредитор, якого внаслідок порушення процедури ліквідації (припинення) боржника було позбавлено можливості заявити до нього грошові вимоги, може ефективно захистити своє майнове право/інтерес? До кого має звертатись кредитор з відповідним позовом (реєстратора, боржника, конкретних осіб, які входили до складу ліквідаційної комісії боржника, органу державної влади, за позовом якого суд ухвалив рішення про припинення боржника)?

II.

Опис дослідження.

Під ліквідацією підприємства в доктрині права розуміється припинення підприємства з припиненням його прав і обов'язків, коли

задоволення вимог його кредиторів здійснюється за рахунок його майна, а майно, що залишилося, розподіляється між його учасниками, якщо інше не передбачено законом або установчими документами підприємства.¹ Також визначається поняття «ліквідації підприємства» як припинення існування його як суб'єкта за встановленою законодавством процедурою без настання універсального правонаступництва.²

Юридична суть ліквідації юридичної особи полягає у відсутності іншої юридичної особи, яка продовжувала б її діяльність, була б правонаступником її прав та обов'язків, тобто ліквідації її справ та майна.³

Положення статті 105 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) передбачають основні положення щодо припинення юридичної особи:

- учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію;

- учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, відповідно до цього Кодексу призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється;

- виконання функцій комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) може бути покладено на орган управління юридичної особи.

Ліквідація юридичної особи є одним із видів припинення юридичної особи, процедура якого визначена у ст. 110 ЦК. Зокрема, встановлена можливість примусової ліквідації юридичної особи (поза процедурою банкрутства) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи:

- через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади;

- в інших випадках, встановлених законом, - за позовом відповідного органу державної влади.

Зокрема, відповідно до ст. 67.2 Податкового кодексу України (далі – ПК) контролюючі органи в установленому законом порядку мають право звертатися до суду про винесення судового рішення щодо припинення юридичних осіб, також п. 20.1.37 ст. 20 ПК контролюючі органи, визначені

¹ Жуков С.В. Господарсько-правові процедури ліквідації підприємств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. - Київ, 2013. - С. 14.

² Повар П.О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2009. - С. 6.

³ Ромовська Зорислава. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. – К.: Атіка, 2005. – С. 317.

підпунктом 41.1.1 пункту 41.1 статті 41 цього Кодексу⁴, мають право звертатися до суду щодо припинення юридичної особи.

Таким чином, примусова ліквідація юридичної особи може відбуватись за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи за позовом податкового органу.

Ліквідація юридичної особи є організаційно-майновою процедурою, спрямованою на фактичне припинення юридичної особи, необхідною умовою якої є розрахунки з кредиторами і дебіторами, складання ліквідаційного балансу, передача документів в архів, знищення печаток, закриття рахунків, зняття з обліку в контролюючих органах тощо.⁵

Відповідно до ч. 3 ст. 105 ЦК учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, відповідно до цього Кодексу призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється. Виконання функцій комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) може бути покладено на орган управління юридичної особи.

Отже суд, який прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи, повинен в рішенні:

призначити ліквідаційну комісію, голову комісії або ліквідатора чи покласти виконання функцій ліквідаційної комісії на орган управління юридичної особи;

встановити порядок і строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється.

Відповідно до ч. 2 ст. 110 ЦК, якщо з позовом про ліквідацію юридичної особи звернувся орган державної влади, ліквідатором може бути призначений цей орган, якщо він наділений відповідними повноваженнями. Однак, у випадку звернення до суду податкового органу ця норма не може бути реалізована, оскільки нормами ПК, які регулюють повноваження податкового органу не передбачено повноважень щодо виконання функцій ліквідаційної комісії з припинення (ліквідації) юридичної особи. Отже, в цьому випадку суду мав або призначити ліквідаційну комісію, голову комісії (ліквідатора) або покласти виконання функцій ліквідаційної комісії на орган управління юридичної особи.

---

⁴ Відповідно до п. 41.1.1 ст. 41 ПК контролюючими органами є податкові органи (центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, його територіальні органи) - щодо дотримання законодавства з питань оподаткування (крім випадків, визначених підпунктом 41.1.2 цього пункту), законодавства з питань сплати єдиного внеску, а також щодо дотримання іншого законодавства, контроль за виконанням якого покладено на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, чи його територіальні органи.

⁵ Господарське право: підручник / О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасніцька та ін.; за ред. О.П. Подцерковного. – 3-тє вид., доп. і перероб. – Одеса: Фенікс, 2018. – С. 118.

У ч. 5 ст. 38 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (у редакції станом на час постановлення рішення у справі № 810/5771/15, яким припинено юридичну особу) суд призначає в рішенні щодо припинення юридичної особи у зв'язку з її ліквідацією комісію з припинення (ліквідаційну комісію) та встановлює строк і порядок її роботи. Державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про призначення комісії з припинення (ліквідаційної комісії) не пізніше наступного робочого дня з дати надходження відповідного рішення.

Водночас відповідно до ч. 6 цієї ж статті у разі, якщо в судовому рішенні щодо припинення юридичної особи у зв'язку з її ліквідацією не призначена комісія з припинення (ліквідаційна комісія), державний реєстратор не пізніше трьох робочих днів від дати надходження такого судового рішення вносить до Єдиного державного реєстру запис, в якому вказує як голову комісії з припинення (ліквідаційної комісії) юридичної особи керівника органу управління або особу, яка згідно з відомостями, внесеними до Єдиного державного реєстру, має право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи без довіреності, якщо інше не встановлено судовим рішенням.

Таким чином, законодавець передбачав випадок, коли суд буде позбавлений можливості призначити ліквідатором орган державної влади, оскільки він не наділений відповідними повноваженнями, а також не призначив ліквідаційну комісію, голову комісії (ліквідатора) та не поклав виконання функцій ліквідаційної комісії на орган управління юридичної особи. В цьому випадку закон передбачає відповідні дії державного реєстратора.

Однак, Законом «Про внесення змін до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців" та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» № 835-VIII від 26.11.2015 Закон «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» було викладено в новій редакції, яка не містила аналогічного способу прийняття рішень державним реєстратором. Нова редакція Закону набула чинності з 1 січня 2016 року, і державний реєстратор на момент виконання рішення суду вже був позбавлений можливості у зв'язку зі зміною законодавства внести до Єдиного державного реєстру запис, в якому вказав би як голову комісії з припинення (ліквідаційної комісії) юридичної особи керівника органу управління або особу, яка згідно з відомостями, внесеними до Єдиного державного реєстру, має право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи без довіреності.

Владні повноваження поєднують в собі елементи суб'єктивного права та обов'язку. З одного боку, владне повноваження є правом суб'єкта такого повноваження, оскільки він може як реалізувати, так і не реалізувати

його, тобто у суб'єкта є альтернатива. З іншого боку, законодавство визначає чіткі умови реалізації владного повноваження. За наявності визначених обставин суб'єкт владного повноваження зобов'язаний реалізувати його, інакше носія такого повноваження можна звинувачувати у бездіяльності.⁶ Згідно з конституційним принципом, який міститься у ч. 2 ст. 19 Конституції України, такі дії органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані вчиняти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Виходячи з цього принципу, нормативний акт, яким визначається компетенція відповідного органу, має містити повноваження саме щодо вчинення дій чи ухвалення рішень, якими здійснюється процедура ліквідації юридичної особи, зокрема, створення ліквідаційної комісії та визначення її персонального складу, встановлення строку і порядку ліквідації.

Таким чином, починаючи з 1.01.2016 р. у випадку примусової ліквідації лише суд мав повноваження призначити ліквідаційну комісію, голову комісії (ліквідатора) або покласти виконання функцій ліквідаційної комісії на орган управління юридичної особи.

Статтею 16 ЦК серед способів захисту судом цивільних прав та інтересів передбачено відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди.

Відповідно до ст. 1173 ЦК шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів.

У ч. 2 ст. 35 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» передбачено, що шкода, заподіяна суб'єктами державної реєстрації, підлягає відшкодуванню на підставі судового рішення, що набрало законної сили, у встановленому законом порядку.

Згідно з ст. 21.3 Податкового кодексу шкода, завдана платнику податків неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової або службової особи контролюючого органу, відшкодовується за рахунок коштів державного бюджету, передбачених для фінансування цього органу, незалежно від вини цієї особи.

На нашу думку саме по собі скасування («відміна») державної реєстрації припинення боржника не поновлює порушеного майнового права кредитора. Для поновлення **майнового** права/інтересу кредитора, якого

---

⁶ Основи адміністративного судочинства і адміністративного права / Навч. посібник / За заг. редакцією Куйбіди Р.О., Шишкіна В.І. – К.: Старий світ, 2006. С. 106.

внаслідок порушення процедури ліквідації (припинення) боржника було позбавлено можливості заявити до нього грошові вимоги, на наш погляд, ефективним спосіб захисту має бути не подання позову про скасування («відміну» у термінології закону) державної реєстрації припинення боржника, а майнова вимога про відшкодування шкоди, завданої кредитором незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади.

Водночас слід мати на увазі, що в українському деліктному праві застосовується система генерального делікту, відповідно до якої будь-яке заподіяння шкоди визнається протиправним і тягне за собою обов'язок заподіювача відшкодувати таку шкоду, якщо він не доведе свою уповноваженість на її завдання. В правовідносинах щодо відшкодування шкоди, завданої фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, діє, проте, протилежне правило, а саме, що будь-який акт влади (дія, бездіяльність) визнається законним, у тому числі і той, яким заподіяно шкоду. Отже, для відшкодування шкоди необхідно визнати акт влади незаконним.⁷

Таким чином, кредитор може застосувати такий спосіб захисту, як визнання дій (бездіяльності) суб'єкта владних повноважень протиправними та стягнення з відповідача - суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю, що передбачено п.п. 3, 4, 6 ч. 1 ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України.

III.

Висновки.

1. Податковий орган (центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, його територіальні органи) не може виконувати функції ліквідаційної комісії юридичної особи, припиненої судовим рішенням за його позовом (бути ліквідатором юридичної особи у розумінні пункту 3 частини першої та частини другої статті 110 Цивільного кодексу України взагалі, і, в тому числі, якщо він звернувся до суду з позовом в порядку підпункту 20.1.37 пункту 20.1 статті 20 Податкового кодексу України. Такий орган не може самостійно сформувати склад ліквідаційної комісії та/або виконувати функції ліквідатора, зокрема й за відсутності в судовому рішенні, яким задоволено його позов про припинення юридичної особи, вказівки про призначення цього органу ліквідатором та/або відомостей про персональний склад ліквідаційної комісії.

2. В світлі правових позицій Великої Палати Верховного Суду стосовно способів захисту порушеного права (інтересу) особи для поновлення

⁷ Отрадна О.О. Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України: навч. посіб. / Отрадна О.О. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 112.

майнового права/інтересу кредитора, якого внаслідок порушення процедури ліквідації (припинення) боржника було позбавлено можливості заявити до нього грошові вимоги, на наш погляд, не можна вважати ефективним способом захисту шляхом подання позову про скасування («відміну» у термінології закону) державної реєстрації припинення боржника.

3. Кредитор, якого внаслідок порушення процедури ліквідації (припинення) боржника було позбавлено можливості заявити до нього грошові вимоги, може ефективно захистити своє майнове право/інтерес шляхом подання позову з майною вимогою про відшкодування шкоди, завданої кредитору незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади у поєднанні з вимогою про визнання дії (бездіяльності) суб'єкта владних повноважень протиправними.

**Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
кандидат юридичних наук**

Беляневич В.Е.

**Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
доктор юридичних наук, професор**

Беляневич О.А.